

ปัญหาว่าด้วยการกระทำความผิดทำร้ายร่างกายตามประมวลกฎหมายอาญา¹

วินัย หนูนา²

ความผิดฐานทำร้ายร่างกาย เป็นความผิดที่มีขึ้นเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยต่อร่างกาย โดยในประมวลกฎหมายอาญาของไทย บัญญัติอยู่ในลักษณะ 10 หมวด 2 ความผิดต่อร่างกาย ซึ่งความผิดในหมวดนี้ เป็นความผิดที่กฎหมายบัญญัติขึ้นโดยมีเจตนารมณ์ที่จะคุ้มครองความปลอดภัยในร่างกายของมนุษย์ โดยในปัจจุบันแนวคิดการลงโทษผู้กระทำความผิด มีความมุ่งหมายในเรื่องฟื้นฟูหรือแก้ไขผู้กระทำความผิดมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากสถานการณ์สังคมในปัจจุบัน การลงโทษผู้กระทำความผิดโดย มีจุดประสงค์ในการแก้แค้นทดแทน และยับยั้งป้องปรามอาชญากรรมก็มีความสำคัญ ในการกำหนดให้ ความผิดใดเป็นความผิดอาญาเช่นเดียวกัน เพราะในเรื่องการลงโทษนั้น กฎหมายอาญาที่ดีย่อมต้อง มีบทลงโทษที่เหมาะสมและได้สัดส่วนกับความผิด หากความผิดใดมีพฤติการณ์การกระทำความผิดที่ร้ายแรง แตกต่างกัน บทลงโทษที่ได้รับก็ควรที่จะต้องเหมาะสมไปตามสัดส่วนกับการกระทำความผิด

จากการศึกษาการกระทำความผิดทำร้ายร่างกายตามประมวลกฎหมายอาญา ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงความหมาย แนวคิด ทฤษฎี หลักกฎหมายเกี่ยวกับความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ของต่างประเทศ และประเทศไทย ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาทราบว่า แนวคิดพื้นฐานในการกำหนดการกระทำใดให้เป็นความผิดอาญา นั้น ก็เพื่อที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกฎหมายอาญา กล่าวคือ เพื่อคุ้มครองปกป้องสังคม การอยู่ร่วมกัน ของมนุษย์ในสังคมอย่างสงบสุข โดยปรามปรามการกระทำความผิดที่เกิดขึ้น และในความผิดอาญาก็ได้มีการแบ่งประเภทความผิด ทั้งการแบ่งตามประมวลกฎหมายอาญา แบ่งเป็นความผิดลหุโทษ และความผิดทั่วไปหรือความผิดธรรมดา และแบ่งตามลักษณะของความผิด อาทิเช่นความผิดอาญาแผ่นดิน และความผิดอันยอมความได้ เป็นต้น

ในเรื่องการพยายามกระทำความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ก็ได้มีหลักเกณฑ์กำหนดเหตุผลในการพิจารณาโทษการพยายามกระทำความผิดตามทฤษฎีภาวะวิสัย (Objective Theory) ซึ่งถือเอาอันตรายที่ใกล้จะถึงของการเกิดผลตามที่กฎหมายบัญญัติหรือผลของการกระทำมาเป็นเงื่อนไขในการลงโทษ และ

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง ปัญหาว่าด้วยการกระทำความผิดทำร้ายร่างกายตามประมวลกฎหมายอาญา โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ประเทือง ธนียผล และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์จุฑาพร วงศ์ทองสวรรค์ และ รองศาสตราจารย์จรัส เล็งวิทยา

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนกลาง) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ทฤษฎีอัตวิสัย (Subjective Theory) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เน้นไปที่เจตจำนงที่ชั่วร้ายของผู้กระทำความผิดเป็นสำคัญ

ส่วนในเรื่องการกำหนดเหตุฉกรรจ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ซึ่งเป็นแนวคิดในการกำหนดให้ผู้กระทำความผิดต้องรับโทษหนักขึ้นเนื่องจากเหตุฉกรรจ์ก็เป็นแนวคิดที่กฎหมายต้องการให้ผู้กระทำความผิดได้รับโทษตามความหนักเบาของการกระทำความผิด โดยในการกำหนดเหตุฉกรรจ์สำหรับความผิดฐานทำร้ายสามารถพิจารณาจากปัจจัยในการกำหนดเหตุฉกรรจ์ซึ่งได้แบ่งออกเป็นแปดลักษณะ คือ

- 1) ปัจจัยด้านความชั่วร้ายของจิตใจ
- 2) ปัจจัยด้านตัวผู้กระทำความผิด
- 3) ปัจจัยด้านตัวผู้ถูกกระทำความผิดหรือตัวทรัพย์สินที่ถูกกระทำ
- 4) ปัจจัยด้านเหตุจงใจ หรือจุดมุ่งหมายในการก่อให้เกิดการกระทำความผิด
- 5) ปัจจัยด้านลักษณะของการกระทำความผิด
- 6) ปัจจัยด้านสถานที่
- 7) ปัจจัยด้านโอกาสในการกระทำความผิด
- 8) ปัจจัยด้านความผิดที่เกิดขึ้นบ่อย ประกอบกันในการพิจารณากำหนดเหตุฉกรรจ์

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าพฤติการณ์การทำร้ายร่างกายในบางกรณีมีความทารุณ โหดร้าย และสร้างความหวาดกลัวต่อประชาชนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นลักษณะในการกระทำความผิด หรือวัตถุประสงค์ของผู้กระทำความผิดที่มีความหลากหลายมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ความผิดฐานทำร้ายร่างกายก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสาระสำคัญในคัมภีร์กฎหมาย หรือบัญญัติกฎหมายให้มีความครอบคลุมถึงการกระทำความผิดในลักษณะอื่นที่มีเพิ่มมากขึ้นจากในอดีต จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ประมวลกฎหมายอาญาลักษณะ 10 หมวด 2 ความผิดต่อร่างกาย ยังมีอุปสรรคต่างๆ ทำให้การบังคับใช้กฎหมายอาญาในความผิดอันเกี่ยวกับการทำร้ายร่างกายไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของกฎหมายอาญาที่ต้องการจะคุ้มครองปกป้องสังคม ซึ่งอาจสรุปได้ ดังนี้

ปัญหาประการแรก คือ ปัญหาการกำหนดความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 391 ให้เป็นความผิดอาญาแผ่นดิน ความผิดตาม มาตรา 391 ซึ่งเป็นความผิดใช้กำลังทำร้ายร่างกายผู้อื่นโดยไม่ถึงกับเป็นเหตุให้เป็นอันตรายแก่กายหรือจิตใจ ถือได้ว่าเป็นความผิดที่มีความเป็นอาชญากรรมอยู่น้อย ลักษณะของการกระทำไม่ร้ายแรง เจตนาของผู้กระทำความผิดก็ไม่ได้ร้ายแรง แต่เมื่อพิจารณาบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 391 นั้นกลับไม่มีการพิจารณาถึงแนวคิดเกี่ยวกับการแบ่งประเภทและลักษณะของความผิดอาญาตามลักษณะของความผิดประเภทความผิดอาญาแผ่นดิน และความผิดอันยอมความได้ โดยในความผิดอาญาแผ่นดิน เป็นความผิดที่หากมีการกระทำแล้วนอกจากจะมีผลกระทบต่อผู้ที่ถูกกระทำโดยตรง

แล้วยังมีผลกระทบต่อสังคม ดังนั้นแม้ผู้เสียหายจะไม่ใส่ใจเอาความหรือดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดก็ไม่สามารถที่จะยอมความกันได้ เพราะเป็นความผิดที่รัฐประสงค์จะคุ้มครองสังคมโดยรวม ในขณะที่ความผิดต่อส่วนตัวหรือความผิดอันยอมความได้ เป็นความผิดที่หากมีการกระทำแล้วจะมีผลกระทบต่อผู้ที่ถูกกระทำโดยตรงเท่านั้น และไม่มีผลกระทบต่อสังคมโดยรวม เมื่อผู้ที่ถูกกระทำไม่ใส่ใจเอาความหรือดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดต่อไปแล้ว คู่ความสามารถจะรับคดีได้ ไม่ว่าจะโดยถอนคำร้องทุกข์ ถอนฟ้อง หรือยอมความ รัฐก็ไม่จำเป็นต้องเข้าไปดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดอีก โดยความผิดอันยอมความได้มีหลักการลักษณะสามประการ คือ

- 1) เป็นความผิดที่มีความเป็นอาชญากรรมน้อย
- 2) เป็นความผิดที่มีคุณธรรมทางกฎหมายเป็นเรื่องส่วนตัวอย่างมากที่พึงเคารพเจตจำนงของผู้เสียหาย และ
- 3) เป็นความผิดที่มุ่งประสงค์จะคุ้มครองผู้เสียหายอย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาจากหลักในการแบ่งประเภทความผิดอาญาตามลักษณะของการกระทำความผิดแล้ว ในความผิดตามมาตรา 391 คำว่า “ไม่ถึงกับเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่กายหรือจิตใจ” อาจตีความได้ว่าความเสียหายที่เกิดข่มขืนน้อย ความผิดในมาตรานี้จึงสมควรบัญญัติให้เป็นความผิดอันยอมความได้ แต่ในความผิดหลุโทษตามมาตรา 391 นั้นกฎหมายไม่ได้บัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นความผิดอันยอมความได้จึงถือได้ว่าความผิดตามมาตรา 391 นี้เป็นความผิดอาญาแผ่นดิน จึงขัดกับเจตนารมณ์ของกฎหมายในการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับลักษณะของความผิดอันยอมความได้สามประการข้างต้น ทั้งเมื่อเปรียบเทียบกับกฎหมายอาญาของประเทศฝรั่งเศสแล้วในความผิดหลุโทษจะมีแค่โทษปรับเท่านั้น แต่ในความผิดหลุโทษตามมาตรา 391 ของไทยเมื่อมีโทษจำคุกเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่กลับไม่มีกำหนดให้แน่ชัดว่าในความผิดในมาตรา 391 ซึ่งเป็นความผิดที่เล็กน้อยเช่นนี้ ให้เป็นความผิดอันยอมความได้ เพราะหากผู้เสียหายไม่ประสงค์จะดำเนินคดีต่อ ก็ควรจะให้มีการเจรจาเพื่อที่จะยุติความผิดลง หรือสามารถยอมความกันได้หากผู้เสียหายไม่ใส่ใจเอาความ ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าในความผิดตามมาตรา 391 นี้ควรจะมีการบัญญัติให้ชัดเจนว่าเป็นความผิดอันยอมความได้ เพื่อให้สอดคล้อง และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกฎหมาย

ปัญหาประการที่สอง ปัญหาการลงโทษพยายามกระทำความผิดกรณีกระทำความผิดอันเป็นการเจตนาทำร้ายร่างกายให้ได้รับอันตรายสาหัสแต่การกระทำไม่บรรลุผลลงโทษได้เพียงทำร้ายร่างกาย เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายอาญา ในความผิดฐานทำร้ายร่างกายผู้อื่นจนเป็นเหตุให้ได้รับอันตรายสาหัส ตามมาตรา 297 ที่มีการกระทำความผิดเช่นเดียวกับฐานทำร้ายร่างกายตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 295 แต่มีความแตกต่างตรงที่ความผิดในมาตรานี้ เป็นความผิดที่ทำให้ผู้กระทำความผิดต้องรับโทษหนักขึ้นเนื่องจากผลก็คืออันตรายสาหัส โดยผลของการกระทำนั้นต้องเป็นผลธรรมดาที่ย่อมเกิดขึ้นได้ จึงเกิด

ปัญหาว่าหากเกิดกรณีที่ผู้กระทำความผิดเจตนาทำร้ายผู้อื่นให้ได้รับอันตรายสาหัส แต่การกระทำไม่บรรลุผล จะไม่สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดเป็นความผิดพยายามได้ โดยเมื่อเป็นการพยายามกระทำความผิดวิญญูชนย่อมเข้าใจได้ว่าการกระทำนั้นไม่บรรลุผล แต่ถ้าหากพิจารณาไปถึงเจตนาอันชั่วร้ายของผู้กระทำความผิดตามหลักแนวคิดในการลงโทษการพยายามกระทำความผิดตามทฤษฎีอัตราโทษที่จะเน้นเหตุผลในการลงโทษโดยเป็นไปตามเจตจำนงที่ชั่วร้ายของผู้กระทำความผิดเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าหากผู้กระทำความผิดประสงค์ต่อผลอันตรายสาหัสหรือยอมเสี่ยงเห็นผลอันตรายสาหัส แล้วอันตรายสาหัสไม่เกิดขึ้น ผู้กระทำก็ควรจะต้องมีความผิดฐานพยายามทำร้ายร่างกายผู้อื่นให้ได้รับอันตรายสาหัสตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 297 ประกอบ มาตรา 80 ได้ ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าในความผิดตามมาตรา 297 นี้ผู้กระทำความผิดมีความผิดโดยเจตนากระทำความผิดตามมาตรา 297 นี้ได้

ปัญหาประการสุดท้าย ปัญหาการกำหนดเหตุการณ์สำหรับการกระทำความผิดฐานทำร้ายร่างกาย เมื่อพิจารณาบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายอาญาในเรื่องของการกำหนดเหตุการณ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกายตามที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 296 นั้นการกำหนดเหตุการณ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ได้กำหนดให้ถือแนวทางเช่นเดียวกับการกำหนดเหตุการณ์ในความผิดต่อชีวิต ในความผิดฐานฆ่าผู้อื่นตามมาตรา 289 ซึ่งเห็นได้ว่าการกำหนดเหตุการณ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกายที่นำเอาเหตุการณ์จากความผิดต่อชีวิตมาบังคับใช้ค่อนข้างจำกัด ยังไม่ครอบคลุมถึงเจตนาอันชั่วร้าย หรือลักษณะของการกระทำของผู้กระทำความผิด โดยมีกรณีของลักษณะการกระทำที่กฎหมายยังไม่ครอบคลุม ดังนี้

(ก) การกำหนดเหตุการณ์สำหรับผู้ร่วมกระทำความผิดด้วยกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป

(ข) การกำหนดเหตุการณ์สำหรับผู้กระทำความผิดที่มีอาวุธ

(ค) ปัญหาการกำหนดเหตุการณ์สำหรับกรณีผู้กระทำความผิดในสถานพยาบาล

ศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศนั้น ก็เห็นได้ถึงความแตกต่างในการกำหนดเหตุการณ์ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เช่นประเทศฝรั่งเศสเห็นได้ว่า กฎหมายมีการกำหนดเหตุการณ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกายไว้ชัดเจน โดยแยกออกจากความผิดเกี่ยวกับชีวิต ทั้งยังมีแบ่งระดับของความผิด และการลงโทษตามความร้ายแรงในการทำร้ายออกเป็นหลายระดับ ต่างจากหลักในการกำหนดเหตุการณ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกายตามประมวลกฎหมายอาญาของไทยในมาตรา 296 ที่นำหลักในมาตรา 289 มาบังคับใช้ ซึ่งเห็นได้ว่า ยังไม่ครอบคลุมเพียงพอ เพราะเมื่อพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายของการกำหนดเหตุการณ์ในความผิดฐานฆ่าผู้อื่น ตามมาตรา 289 นั้น ก็ย่อมแตกต่างไปจากความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ดังนั้น ในการกำหนดเหตุการณ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกายจึงควรกำหนดโดยคำนึงถึงเหตุและพฤติการณ์ให้ครอบคลุมในกรณีที่มีลักษณะของการกระทำความผิดโดยรวมกันกระทำความผิดตั้งแต่สองคนขึ้นไป และมี

อาวุธในการกระทำความผิด และกระทำความผิดในสถานพยาบาลให้เป็นเหตุจูงใจในความผิดฐานทำร้ายร่างกาย

จากการศึกษาค้นคว้ากฎหมายอันเกี่ยวกับความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ผู้ศึกษาเห็นว่ามิข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาการกำหนดความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 391 ให้เป็นความผิดอาญาแผ่นดิน ปรับปรุงในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 391 เดิมที่บัญญัติว่า “ผู้ใดใช้กำลังทำร้ายผู้อื่น โดยไม่ถึงกับเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่กายหรือจิตใจ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

ให้มีการบัญญัติเพิ่มเติมในวรรคสอง โดยบัญญัติเพิ่มเป็น “การกระทำความผิดตามมาตรานี้เป็นความผิดอันยอมความได้” เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดในการแบ่งประเภทความผิดอาญาตามลักษณะของการกระทำความผิดในความผิดอันยอมความได้ ตามหลักลักษณะความผิดอันยอมความได้ คือ เป็นความผิดที่มีความเป็นอาชญากรรมน้อย เป็นความผิดที่มีคุณธรรมทางกฎหมายเป็นเรื่องส่วนตัวอย่างมากที่พึงเคารพเจตจำนงของผู้เสียหาย และเป็นความผิดที่มุ่งประสงค์จะคุ้มครองผู้เสียหายอย่างแท้จริง

2. ปัญหาการลงโทษพยายามกระทำความผิดกรณีกระทำความผิดอันเป็นการเจตนาทำร้ายร่างกายให้ได้รับอันตรายสาหัสแต่การกระทำไม่บรรลุผลลงโทษได้เพียงทำร้ายร่างกาย

ปรับปรุงในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 297 จากเดิมที่บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิดฐานทำร้ายร่างกายจนเป็นเหตุให้ผู้ถูกกระทำร้ายรับอันตรายสาหัส ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึงสิบปี และปรับตั้งแต่หนึ่งหมื่นบาทถึงสองแสนบาท”

อันตรายสาหัสนั้น คือ

- (1) ตาบอด หูหนวก ลิ่นขาด หรือเสียมานประสาท
- (2) เสียอวัยวะสืบพันธุ์ หรือความสามารถสืบพันธุ์
- (3) เสียแขน ขา มือ เท้า นิ้วหรืออวัยวะอื่นใด
- (4) หน้าเสียโฉมอย่างติดตัว
- (5) แท้งลูก
- (6) จิตพิการอย่างติดตัว
- (7) ทุพพลภาพ หรือป่วยเจ็บเรื้อรังซึ่งอาจถึงตลอดชีวิต
- (8) ทุพพลภาพ หรือป่วยเจ็บด้วยอาการทุกขเวทนาเกินกว่ายี่สิบวัน หรือจนประกอบกรณียกิจตามปกติไม่ได้เกินกว่ายี่สิบวัน

ให้บัญญัติเพิ่มเติมในวรรคที่สองว่า “ความผิดตามที่บัญญัติไว้ในวรรคหนึ่งเมื่อพิจารณาจากอาวุธ หรือตามลักษณะของการกระทำ หรือพฤติการณ์อื่นใดที่แสดงให้เห็นได้ว่าผู้กระทำความผิดมีเจตนาทำร้ายร่างกายผู้อื่นให้ได้รับอันตรายสาหัส ผู้นั้นกระทำความผิดฐานทำร้ายร่างกายผู้อื่นให้ได้รับอันตรายสาหัส” เพื่อให้ ความผิดตามมาตรานี้ครอบคลุมถึงเจตนาอันชั่วร้ายของผู้กระทำความผิด

3. ปัญหาการกำหนดเหตุการณ์สำหรับการกระทำความผิดฐานทำร้ายร่างกาย

(ก) ปัญหาการกำหนดเหตุการณ์สำหรับกรณีผู้ร่วมกระทำความผิดด้วยกันตั้งแต่สองคน ขึ้นไป

(ข) ปัญหาการกำหนดเหตุการณ์สำหรับกรณีผู้กระทำความผิดที่มีอาวุธ

(ค) ปัญหาการกำหนดเหตุการณ์สำหรับกรณีผู้กระทำความผิดในสถานพยาบาล

ปรับปรุงในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 296 จากเดิมที่บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ถ้าความผิดนั้น มีลักษณะประการหนึ่งประการใดดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 289 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ” ให้มีการบัญญัติเพิ่มเติมในวรรคสอง โดยบัญญัติเพิ่มเป็น “ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคแรกได้กระทำโดยมีอาวุธปืน หรือโดยร่วมกระทำความผิดด้วยกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป หรือเป็นการกระทำในสถานพยาบาล ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงห้าปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนบาท” เพื่อให้การกำหนดเหตุการณ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ครอบคลุมไปถึงเจตนาและลักษณะของการกระทำความผิดที่ยังไม่ได้มีการบัญญัติกำหนดไว้ให้เป็นเหตุการณ์ในความผิดฐานทำร้ายร่างกาย

เอกสารอ้างอิง

เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1 บทบัญญัติทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: พลสยาม พรินติ้ง, 2551.

คณิต ณ นคร. กฎหมายอาญาภาคความผิด. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2559.

คณิต ณ นคร. กฎหมายอาญาภาคทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิญญูชน, 2554.

ทวีเกียรติ มินะกะนิษฐ. มุมมองใหม่ในกฎหมายอาญา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2550.

พรชัย ชันติ. ทฤษฎีอาญาวิทยา : หลักการ งานวิจัย และนโยบายประยุกต์. กรุงเทพมหานคร: สุเนตรฟิล์ม, 2553.

